

4. HRYHORENKO A.Y. (2004) *Ėskhatolohiia, millenarizm, adventizm*. St. Petersburg.
5. KNIGHT G. (2009) *V poiskakh svoieho litsa*. Zaokskii: Istochnik zhyzni.
6. KYSLOVA A.A. (1989) *Relihiia i tserkov v obshchestvenno-politicheskoi zhyzni SShA pervoi poloviny XIX veka*. M.: Nauka.
7. LITCH J. (1838) *The Probability of the Second Coming of Christ about AD 1843*. Boston: Published by David H. Ela.
8. MARTIN W.R. (1956) *Zahadka Adventistov sedmoho dnia* [Online]. Available from: [http://bcwordoflife.org/dev/resources/Bible\\_Study/martin.pdf](http://bcwordoflife.org/dev/resources/Bible_Study/martin.pdf). [Accessed: 18th October 2017].
9. MELTON J.G. (ed.) (2009) *Melton's Encyclopedia of American Religions*. Gale: Cengage Learning.

10. NUMBERS R.L., BUTLER J.M. (eds.) (1993) *The Disappointed. Millerism and Millenarism in the Nineteenth Century*. Knoxville: The University of Tennessee Press.
11. ROWE D.I. (2008) *God's Strange Work. William Miller and the End of the World*. Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans Publishing Company.
12. WHITE E.G. (2008) *Velikaia borba*. Zaokskii: Istochnik zhyzni.
13. WHITE E.G. (2012) *Ranniie proizvedeniia*. Zaokskii: Istochnik zhyzni.
14. ZAITSEV E.V. (2013) *Bez proshloho net budushcheho*. Zaokskii: Istochnik zhyzni.

Надійшла до редколегії 31.10.17

B. Koval, student  
Ukrainian Adventist Theological Institute, Bucha, Ukraine

## EVOLUTION OF ESHATOLOGICAL VIEWS OF MILLERRITE MOVEMENT IN AMERICA (30–40'S OF XIX CENTURY)

*The article deals with the development of theological eschatological constructs of the millerite movement, which was widespread in America in the 30's and 40's of the nineteenth century. Millerites based on the harmonious system of biblical references preaching "The Second Coming of Christ around 1843". The article contains an analysis of the views of William Miller, the founder of this movement, and its subsequent development and substantiation by his numerous followers, also consider the reasons for the success of the milliere movement. Particular attention is paid to the dynamics of the development of millerite views in 1843–1844, during the peak of eschatological expectations, and the need for a theological interpretation of the "delay of the Second Coming". Also, the study shows the fate of the Millerite movement after 1844 and analyzes variants of the theological comprehension of the "Great Disappointment" experience. The main purpose of the article is to answer the question of the transformation of the eschatology of millerites, which had to go back to the past as a theological incident, was adequately reanimate to the further doctrinal use by the future founders of the Seventh-day Adventist Church, as well as to show that the particularities of the doctrine of certain denominations due to their the emergence of millerism, is not exotic distortions of Christianity, but rather one of the original and logical ways of developing the Protestant theological thought.*

**Key words:** millerite movement, William Miller, Joshua V. Himes, Josiah Litch, "Great Disappointment", Seventh-day Adventists.

УДК 94 (430)"15"

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.135.4.03>

С. Ковбасюк, канд. іст. наук, асист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

## ОБМІНЮЮЧИСЬ РОЛЯМИ: КОНСТРУКЦІЯ І ДЕКОНСТРУКЦІЯ ГЕНДЕРУ В ЕПОХУ РЕФОРМАЦІЇ

*Досліджено теорію та практичний досвід конструювання і деконструкції гендеру в епоху Реформації, який міг уможливити "обмін ролями", тобто зміну сталих гендерних характеристик. Джерелами дослідження стали твори лідерів нового руху Мартіна Лютера та Жана Кальвіна, а також менш відомий доробок жінок-теологіє (Аргули фон Грумбах, Марі Дентьєр, Олімпії Мората). Втілення задекларованих у наративах ідей ми розкрили на прикладі життєвого досвіду зазначених теологіє і теологінь.*

*Зроблено висновок, що Реформаційна епоха насправді була часом, коли був можливим "обмін ролями". Жінки, усупереч гендерним стереотипам, ставали теологами, учителями та біблієстами. Однак подібний сценарій залишався маргінальним явищем, опцією для нечисленних жінок, які завдяки екстраординарним обставинам та власним талантам вийшли за окреслені для жіночої статі межі. Такими були Аргула фон Грумбах, Марі Дентьєр та Олімпія Мората. Щоби виправдати свою часто "не жіночу" роль у реформаційних подіях їм довелося "деконструювати" гендерні уявлення в памфлетах, відкритих листах, діалогах, стаючи в опозицію до патристичної, схоластичної, гуманістичної та реформаційної традицій трактування маскулінного та фемінінного. Чоловіки-реформатори, які в теорії поділяли мізогіністичні позиції своїх клерикальних попередників, на практиці часом симпатизували, хоча часто лише у приватних розмовах та листуванні, жінкам-реформаторкам, підкреслюючи, однак, їхні випадки як виняткові, вимушені відсутністю чоловіків-акторів, приклади "обміну ролями".*

**Ключові слова:** Реформація, гендер, Аргула фон Грумбах, Марі Дентьєр, Олімпія Мората, Мартін Лютер, Жан Кальвін.

Гендерні студії не втрачають популярності вже впродовж півстоліття. Навіть навпаки: це дослідницьке поле розширюється, нівелюючи дисциплінарні та хронологічні кордони. Гендер є частиною теорії соціального конструктивізму, згідно з якою його можна визначити як перелік поведінкових характеристик, що прийнято асоціювати з "маскуліністю" чи "фемініністю". Цей аналітичний інструмент, що постав на межі соціології та психології задля досліджень таких сучасних явищ як трансгендерності, був швидко перейнятий і істориками. Оскільки соціум будь-якого історичного періоду є конструктом, застосування гендерного підходу у вивченні ранньомодерного періоду, часу формування засад сучасного європейського суспільства, видається виправданим.

Саме тому ключовим питанням зазначеної доповіді буде таке: яким чином та ким конструювався і деконструювався гендер у добу Реформації? Щоби відповісти на нього ми звернемося до аналізу спектра гендерних уявлень напередодні Реформації, творів реформаторів,

у яких трактується гендерні ролі, а також доробку жінок-реформаторок, у яких гендерні стереотипи – і пізньосередньовічні, і вже реформаційні – були переглянуті та, часто, відкинуті.

Гендерна історія Реформації приваблює дослідників останні тридцять років. Історіографію гендерної історії Реформації можна умовно розділити на дві основні групи: до першої відносимо праці, у яких акцентується загальний жіночий досвід реформаційних подій. Як було продемонстровано вченими, цей досвід часто відрізнявся від чоловічого, універсальність якого довго не ставилася під сумнів. Так, М.Е. Пламмер у монографії "Від повії священика до пасторської дружини: клерикальний шлюб та Реформація у ранньомодерній Німеччині" (2013) аналізує непросту історію формування нової соціальної жіночої ролі – дружини пастора [12]. У праці "Жінки Реформації" К. Стьєрна розглядає становище жінок напередодні і після виступу Лютера й аналізує доступні їм опції життєвого вибору, часто ставлячи під

сумнів прогрес у гендерній сфері у реформаційний період [13]. Друга група історіографії охоплює низку праць, що були присвячені біографіям найвидатніших жінок Реформації. П. Матезон на основі нечисленних архівних джерел зміг відтворити портрет баварської теологині Аргулі фон Грумбах у широкому соціальному та релігійному контексті [8, 9]. П. Паркер у супровідній статті до видання англійського перекладу творів Олімпії Морати розкрив основні етапи її короткого, але неординарного творчого шляху [10]. Мабуть, найбільш значна кількість праць нині присвячена дружині лідера Реформації – Катаріні фон Бора. Ці дослідження охоплюють різні сторони її життя – від загальних біографічних нарисів [7, 11] до стосунків з іншими реформаторами й аристократами – покровителями Реформації [15].

Незважаючи на значну історію досліджень гендерних аспектів Реформації, існують і певні лакуни. Такою лакуною є аналіз шляхів конструювання гендеру реформаторами: які засоби вони використовували, щоби формувати та розповсюджувати поведінкові й ідейні паттерни, "нав'язувати" їх чоловічій та жіночій аудиторії. Не менш цікавим є й аналіз деконструкції гендерних стереотипів жінками, яким був доступний набагато менший арсенал засобів впливу, ніж чоловікам. Також важливо дослідити безпосереднє зіткнення цих двох процесів. Саме зазначеним проблемам і буде присвячено статтю.

Реформатори були переважно вихідцями з університетського, або/та гуманістичного середовища. Їхня думка увібрала в себе більшість середньовічних і гуманістичних гендерних стереотипів, хоча інколи, коли вони полишали теорію і зверталися до емпірики, відзначалася більшою гнучкістю.

На відміну від гуманістів, діячі Реформації мали в розпорядженні ширший "арсенал" засобів для популяризації своїх поглядів. Окрім традиційних трактатів, промов і підручників, вони виголошували та друкували проповіді. Також їхні листи, часто менш рафіновані, ніж гуманістичні епістоли, ставали продовженням проповідей і виразниками поглядів своїх авторів на широке коло питань, у тому числі і на гендер.

Так, варто звернути увагу на проповіді Мартіна Лютера (1483–1546). Проповіді мали ще більший вплив на формування суспільної думки, ніж гуманістичні трактати та діалоги, оскільки вони були більш доступні та, до того ж, в умовах Реформації викликали підвищений інтерес серед різних шарів суспільства. Своєрідною квінтесенцією гендерних поглядів Лютера є його проповіді на Книгу Буття (1527).

По-перше, реформатор звертається до сцени спокушання Єви Змієм, пояснюючи її таким чином: "Насамперед він (Змій) підступає до людини там, де вона найслабша, тобто, через жінку, через Єву, не через Адама. Усі його спокуси цілеспрямовані, і він намагається провратися там, де опір найслабший. Підступи він до Адама, то, вірогідно, отримав би іншу відповідь. Цього він і боявся та думав собі, "Я спершу атакую жінку, та, може, через неї змушу його згрішити" [6, с. 20]. Так Лютер підкреслює характерну фемінінну рису – слабкість і нестійкість в умовах спокуси.

Ще одна важлива риса, яка має бути властива кожній жінці – покірність і підкореність чоловіку, для реформатора логічно випливає з вини Єви у Гріхопадінні. Воно є карою від Бога за непослух, на додачу до фізичних страждань при виношуванні та народженні дітей: "На додаток до цього, Він (Бог) наказує їй підкорити себе своєму чоловіку. Це означає, що вона більше не живе, згідно зі своєю свobodною волею. Так, може, і було б, що Адам і Єва жили б кожний своїм життям – один тут, інша – там, хоча, звичайно, до певної міри. Однак

тепер дружина не має роботи нічого без чоловіка. Де б він не був, вона має бути поряд та упокорити себе перед ним" [6, с. 23].

Навіть у цих двох цитатах не важко побачити реформаційний гендерний конструкт з усіма його характеристиками фемінінності: слабкість, нестійкість у благочесті, покірність, підлеглість чоловіку, відсутність права на власний життєвий вибір та свободу волі.

Жан Кальвін (1509–1564), женеvський "Папа" та найбільший авторитет у реформаційному вченні, на рівні з Лютером звертається до дефініцій маскулінних і фемінінних характеристик у коментарях про найбільш чітке місце гендерної полеміки впродовж багатьох століть – Перше послання св. Павла до Тимотея (1Тим 2:11–15): "11 Жінка нехай учиться мовчки, в повній покорі. 12 Навчати жінці я не дозволяю, ані коверзувати чоловіком, – їй бути тихомірною! 13 Адам бо спершу був створений, а Єва потім. 14 І Адам не був зведений, жінка ж, зведена, завинила. 15 Однак, вона спасеться, народжуючи дітей, якщо перебуватиме у вірі, любові та святості зо скромністю". На його думку, розподіл соціальних ролей має повністю відповідати настановам св. Павла – жінка не має вчити у церкві та вчити публічно загалом. Кальвін трактує і виняткові випадки жіночого лідерства, які зустрічаються у Старому Заповіті. Так, він звертається до Девори, четвертої судді Ізраїлевої, яка була натхненницею та лідером визвольної боротьби єврейського народу проти царя ханаанців Явіна. Її першорядну роль у зовсім не фемінінному контексті Кальвін інтерпретує як "особливий та винятковий випадок": надзвичайні справи, які звершує Бог, не змінюють усталений порядок – Він-бо є поза будь-якими правилами та нормами [2, с. 67; 14, с. 185]. За Законом Божим (тут Кальвін звертається у 13 главі до Старого Заповіту та створення і гріхопадіння Єви, як і Лютер), природа жінки – упокорюватись, і через св. Павла "Він (Бог), отже, наказує їм залишатись у межах, дозволених для їхньої статі" [2, с. 67–68].

Чи були можливості для деконструкції гендерних стереотипів, переосмислення характеристик маскулінності та фемінінності в добу Реформації? Такі пошуки, безперечно, були актуальними майже винятково для жінок – Генріх Агріппа не мав послідовників серед чоловіків-реформаторів. Жінки, позбавлені доступу до університетської освіти та вченого кола спілкування, мали значно менше можливостей донести та ствердити свою думку. Також, як уже зазначалося вище, вони фактично не мали права на публічне висловлювання – це жорстке обмеження і в реформаційні часи підтримувалося чоловічою половиною суспільства. Будь-яке порушення гендерної демаркаційної лінії було ризикованим для жінки і могло призвести до її соціальної маргіналізації.

Однак не всі жінки погодились із патріархальною традицією. Деякі з них наважились на публічне відстоювання своїх релігійних і гендерних переконань. Тут ми звернемося лише до творів трьох з них – Аргулі фон Грумбах, Марі Дентьер та Олімпії Морати, кожна з яких представляла німецьку, швейцарську та італійську Реформацію відповідно.

Аргулі фон Грумбах (1492 – близько 1554), баварській аристократці та реформаторці належить першість у деконструкції гендерних стереотипів у добу Реформації. Вона прийняла реформаційне вчення на початку 1520-х рр. років, проте це не мало характеру публічного жесту. Її втручання до теологічного дискурсу було ініційоване арештом студента Арзація Зеєхофера, якого теологи Інгольштадтського університету звинуватили в єресі (він читав і розповсюджував трактати Лютера та Меланхтона). Аргула була настільки

обурена цим випадком, що звернулася з відкритим листом до інгольштадтських теологів.

Сам лист за формою та змістом був радше лютеранським памфлетом. Він вийшов друком у 1523 р. і набув великого поширення. Вступ був присвячений необхідному для кожної жінки, що наважилася на публічне висловлювання, захисту свого права на це висловлювання. Аргула розкриває мотиви свого виступу проти несправедливості, учиненої теологами Інгольштадту щодо Арзація Зеєхофера – відсутність чоловіка, який би обурився та завадив переслідуванням юнака. "Проте тепер я не бачу жодного чоловіка, який би взявся до справи, який хоче та може проповідувати, тому слова "Усі, хто мене визнає...", які я вже згадувала, зобов'язують мене [втрутитись]" [5, с. 79].

Звинувативши теологів у фарисействі та схоластицизмі, за яким була втрачена жива віра [5, с. 77–78], Аргула викликає їх на диспут – ця форма участі жінки у справах церкви була на той час ще більш нечувана, ніж відкритий лист. "Бог дасть, я зможу говорити до вас у присутності трьох наших князів та всієї спільноти", – пише вона [5, с. 89]. "Я не знаю латини, – відверто продовжує жінка, – проте ви знаєте німецьку, оскільки народилися та зростали в цій мові" [5, с. 90]. Аргула завершує: "Те, що я вам написала – це не якісь жіночі балачки, але Слово Боже; і я пишу як член Христової Церкви, яку не здолають і ворота Пекла" [5, с. 90]. Реформаторка цими словами відкидає значення гендеру в межах Церкви – немає жінок і чоловіків, але є члени Церкви, рівні між собою у правах на висловлювання з теологічних питань. Так, біологічні ознаки, на думку Аргули, не означають фіксовану роль у церковному житті.

Звичайно, теологи Інгольштадту не надали прямої відповіді Аргулі. Вони "відповіли" їй у низці проповідей, у яких називали жінку "старою відьмою" та "стервом" [9, с. 18]. Арзація Зеєхофера було відпущено лише після того, як він виголосив та підписав "розкаяння".

Проте Аргула фон Грумбах отримала підтримку від Мартіна Лютера, Мартіна Буцера й Андреаса Озіандера, які її усіляко підтримували. Лютер у листі до друга назвав Аргулу "винятковим знаряддям Божим" [1, с. 106]. Реформатори поважали в ній особистість – одну жінку, яка протистоїть ворожому Реформації баварському теологічному середовищу і, до того ж, власному чоловіку, що не поділяв переконання дружини і, за її словами, "переслідував християнина у ній" [3, с. 73]. Хоча жінка, яка наважувалась перетнути кордони сконструйованого для неї гендеру, неминуче зазнавала переслідувань у ранньомодерному світі, Аргула не залишилась єдиною у своєму роді.

Швейцарську реформаторку Марі Дентьер (1495–1561) деякі дослідники досить сміливо називають першою феміністкою від теології. І, незважаючи на певну модернізацію, багато в чому вони мають рацію. Марі Дентьер, колишня монахиня та, згодом, дружина двох реформаторів – Сімона Робера та Антуана Фромана, дуже близького до Жана Кальвіна, і сама займала активну позицію в поширенні кальвінізму в Женеві та Європі загалом.

Програмним її твором став "Дуже корисний лист" від 1539 р. до Маргарити Наварської, захисниці інтересів гугенотів у Франції. Лист, звичний атрибут приватного спілкування, цього разу був задуманий як факт публічного висловлювання. Він складається із трьох частин: вступу, зверненого безпосередньо до Маргарити; захисту жінок; викладу теологічних поглядів Марі Дентьер, які перебували в межах кальвіністського дискурсу. Для нашого розгляду найбільший інтерес представляє друга частина – "захист жінок", яка містить роздуми над гендерною нерівністю та її відверте засудження. "Не лише

наклепники та противники істини будуть нас звинувачувати в надмірній хоробрості та безсоромності, так вчинить і багато хто з вірних, кажучи, що це занадто зухвало для жінок – писати одна одній про Священне Писання. Ми можемо їм відповісти, кажучи, що усі ці жінки, які писали та були згадані у Святому Письмі, не мають бути розцінені як зухвалі. Декількох жінок згадує та прославляє Священне Писання за їхню гідну поведінку, дії, поводження, ставлячи їх у приклад за їхню віру та вчення" [4, с. 54]. Посилання на біблійних жінок – Діву Марію, Сару, Ребекку, Юдит та інших легітимізували присутність жінок у теологічному дискурсі, у якому їх гендеру було відмовлено патріархальною традицією.

Проте цим деконструкція традиційних маскуліних характеристик не обмежується. Марі Дентьер намагається відстояти право на публічне висловлювання та проповідання для жінок, чому чоловіки реформатори опиралися так само жорстко, як і середньовічні теологи. Аргументує цю вимогу реформаторка так: "Яка із жінок була більшим проповідником, ніж самаритянка, яка не соромилася проповідувати Христа та Його слово, відверто визнаючи Його перед іншими, одразу як почула, як Христос говорить, що ми маємо поклонятися Богу у дусі й істині? Хто може похвалитися, що першим почув звістку про велику таємницю Христового Воскресіння, як не Марія Магдалина, з якої Він вигнав сімох бісів та інші жінки, що їм, а не чоловікам, Він себе раніше явив через янгола та наказав казати, проповідувати та свідчити іншим про те, що сталося?" [4, с. 55]. Таким чином, підводить читача до висновку авторка, сам Христос наказав жінкам проповідувати Слово Боже.

Спроби Марі Дентьер революціонізувати гендерну структуру церкви не залишилися непоміченими женевацями. Їх реакція була швидкою та різко негативною: наклад трактату конфіскували [13, с. 142], друкаря заарештували. Цензура в Женеві була посилена настільки, що інших прикладів спроб переосмислити гендерні стереотипи ми не знаємо як за часів Кальвіна, так і згодом.

Олімпія Мората (1526–1555), італійська гуманістка та реформаторка, стала винятком із багатьох правил сучасного їй суспільства. І, що варто відзначити, свою винятковість вона усвідомлювала в повній мірі. На відміну від Аргули фон Грумбах та Марі Дентьер, Олімпія отримала справжню гуманістичну освіту: вільно володіла латиною та грецькою, читала та перекладала зі старогрейської і не гірше за чоловіків-гуманістів знала античних класиків. Вона отримала таку незвичайну для жінки того часу освіту завдяки своєму батьку, Фульвію Пеллегріну Морато, учителю при дворі феррарських герцогів д'Есте. Там само при дворі герцогині Рене Французької, яка приймала та переховувала утікачів-кальвіністів, головним чином із Франції, Олімпія перейшла у євангелічну віру. У такий спосіб вона, подібно до Філіпа Меланхтона, найближчого соратника Лютера, буде суміщати у своїй свідомості гуманізм та реформацію.

Засоби ствердити свою позицію щодо вибраного шляху та викриття несправедливості гендерного підходу у питаннях навчання були як традиційні – епістоли, так і більш специфічні – діалоги. Останні ми не зустрічали в доробку Аргули фон Грумбах чи Марі Дентьер: діалоги-бо були суто гуманістичною формою літературного висловлювання. Їхнє написання виокремлює Олімпію серед інших жінок-реформаторок, ставлячи її на один щабель із чоловіками-гуманістами та реформаторами. Так, ця зазвичай маскуліна форма літературного дискурсу втрачає гендерну забарвленість.

Звичайно, гуманістична освіченість не входила до фемінінних характеристик і тому не раз Мората у своїх листах до друзів повертається якщо не до виправдань,

то до відмежування від інших жінок та їхньої соціальної ролі. У листі до свого колишнього вчителя при феррарському дворі, Кіліана Синапіуса, 16-річна Олімпія зауважує: "Оскільки ж література перевершує усі інші людські справи, то хіба ж веретено та спиці (як ти говориш) відвернуть мене від ніжних Муз? Я закрила свої вуха для цих жіночих заклинань, подібно до Улісса, який пропливав повз скелі Сирен. Що? Чи прядка з веретеном зможуть мене переконати у справі, у якій їм нема чого сказати? Чи ж може ці нічого не варті дари мають у собі якусь чарівність? Та настільки душа моя протистоять переконанням жінок, які бажають, щоби я відмовилась від значного на користь дрібниць, що вирішила, що це вони втрачені" [10, с. 90–91].

Метонімія, до яких звертається Олімпія – "веретено та спиці", "прядка з веретеном" – промовисто передають зневагу гуманістки до традиційних гендерних уявлень, протистояння яким уже у такому ранньому віці стає її свідомою позицією. Ці думки знайшли свій розвиток у діалозі, написаному Моратою вже у 23 роки, коли вона була вже заміжня. У ньому Олімпія дискутує зі своєю подругою Лавінією делла Ровере про свої студії та їх мотиви. Наведемо досить характерну цитату з нього: "Лавінія: Проте чим я найбільше захоплююсь, то це тим, що ще коли ти була юною дівчиною, то ніколи не зраджувала тому, що вибрала, незважаючи на заклики дурних жінок і випаді чоловіків, що ти марнуєш всі свої дари і що ти ніколи не знайдеш чоловіка, який радше бажав би тебе бачити освіченою, ніж багатого. / Олімпія: Зі свого боку, роздумуючи над цим (заняттями) настільки старанно, наскільки могла, я не була спроможна знайти іншої причини продовжувати свої студії, як тільки, що "складаю їх до ніг Божих". Він-бо дав мені розум та талант настільки палати любов'ю до навчання, і ніхто не зможе мене від нього втримати" [10, с. 102].

Отже, як й інші реформаторки, Мората вважала свій талант даром Божим, який не можна змарнувати через існуючі гендерні стереотипи та поведінкові паттерни. Звичайно, це не був простий шлях, що підтверджують слова про "заклики дурних жінок і випаді чоловіків" – свідчення про опозицію, з якою Олімпії довелося зустрітись при феррарському дворі.

Однак не всі чоловіки були налаштовані критично до гуманістики. Інший феррарський гуманіст, Ліліо Гіралді, писав про Олімпію: "Однією з них була Олімпія Мората, дівчина розумна, незважаючи на свою стать. Невдоволена народною мовою, вона надзвичайно освічена у грецькій та латинській літературі, що видається майже дивом усім, хто її чує" [10, с. 61].

Якоб Балденбургер, студент-медик, з яким Мората займалася латиною, уже перебуваючи в Німеччині, зазначав у 1550 р. своєму другу, швейцарському гуманісту та реформатору, Іоакіму Вадіанусу: "Урешті, і, навіть якщо це прозвучить смішно, я маю це сказати – я в захваті від ерудиції Олімпії Морати, найосвіченішої жінки, і прагну літературних студій. Бо я присоромлений, що мене перевершила якась жінка, до того ж молода... Її навчали вільним мистецтвам, а також вона студіювала Священне Писання з дуже раннього віку. Коли придворні не дозволили їй повністю віддати себе цим заняттям, молода жінка вийшла заміж за Андреаса Грунтлера, німецького доктора, щоб без подальших складнощів присвятити себе релігійним писанням. Я не можу перестати захоплюватись її вченістю" [10, с. 63].

Таким чином, Олімпія для чоловіків була "дивом", "незважаючи на свою стать" та вік (ейджизм щодо жінок також був притаманний тодішньому гендерному дискурсу). Більше того, Мората, як свідчить Балденбургер, змогла продовжити свої біблійні студії лише завдяки

тому, що вийшла заміж, а, отже, перестала виглядати маргіналом – незаміжною, освіченою жінкою – в очах соціуму. Їхня оцінка схожа з оцінкою Лютера діяльності Аргулі – "виняткове знаряддя Боже". Гуманісти і реформатори відносили такі випадки до винятків, які мають лише підтверджувати правило, не стаючи, водночас, приводом до переосмислення гендерної парадигми.

Отже, Реформаційна епоха насправді була часом, коли був можливим "обмін ролями" – жінки, усупереч гендерним стереотипам, ставали теологами, учителями та біблеїстами. Однак подібний сценарій залишався маргінальним явищем, опцією для нечисленних жінок, що завдяки екстраординарним обставинам і власним талантам вийшли за окреслені для жіночої статі межі. Такими були Аргула фон Грумбах, Марі Дентьєр та Олімпія Мората. Щоби виправдати свою часто "не жіночу" роль у реформаційних подіях, їм довелося "деконструювати" гендерні уявлення у памфлетах, відкритих листах, діалогах, стаючи в опозицію до патристичної, схоластичної, гуманістичної та реформаційної традиції трактування маскулінного та фемінінного. Чоловіки-реформатори, які в теорії поділяли мізогіністичні позиції своїх клерикальних попередників, на практиці часом симпатизували, хоча часто лише у приватних розмовах та листуванні, жінкам-реформаторкам, підкреслюючи, однак, їхні випадки як виняткові, вимушені відсутністю чоловіків-акторів, приклади "обміну ролями".

#### Список використаних джерел:

1. Bainton R.H. *Women of the Reformation in Germany and Italy* / R. Bainton. – Boston : Beacon Press, 1971. – 280 p.
2. Calvin J. *Commentaries on the epistles to Timothy, Titus, and Philemon* / John Calvin. – Edinburgh: Printed for Calvin Translation Society, 1856. – 400 p.
3. Chambers H. *Violence, Culture and Identity: Essays on German and Austrian Literature, Politics and Society* / H. Chambers. – Bern : Peter Lang, 2006. – 432 p.
4. Dentièr M. *Epistle to Marguerite de Navarre and Preface to a Sermon by John Calvin* / M. Dentièr. – Chicago : University of Chicago Press, 2007. – 110 p.
5. Grumbach A. von. *The Account of a Christian woman of the Bavarian Nobility* / A. von Grumbach // Matheson P. *Argula Von Grumbach: A Woman's Voice in the Reformation*. – Edinburgh : A&C Black, 1995. – P. 72–91.
6. Karant-Nunn S.C. *Luther on Women: A Sourcebook* / S.C. Karant-Nunn, M.E. Wiesner-Hanks. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 246 p.
7. Koppen L. *Katharina von Bora: Luthers Frau* / L. Koppen. – Paderborn : Books on Demand, 2017. – 184 p.
8. Matheson P. *Argula von Grumbach (1492–1554/7): A Woman before Her Time* / P. Matheson. – Eugene : Wipf and Stock Publishers, 2013. – 222 p.
9. Matheson P. *Argula Von Grumbach: A Woman's Voice in the Reformation* / P. Matheson. – Edinburgh : A&C Black, 1995. – 213 p.
10. Morata O. *The Complete Writings of an Italian Heretic* / ed. and transl. by H.N. Parker. – Chicago : University of Chicago Press, 2007. – 275 p.
11. Mosapp H. *Katharina von Bora – Der Morgenstern von Wittenberg: Das Leben der Frau Doktor Luther. Eine Biographie* / H. Mosapp. – Hamburg : SEVERUS Verlag, 2013. – 176 p.
12. Plummer M.E. *From Priest's Whore to Pastor's Wife: Clerical Marriage and the Process of Reform in the Early German Reformation* / M.E. Plummer. – L. : Ashgate Publishing, Ltd., 2013. – 368 p.
13. Stjerna K. *Women and the Reformation* / K. Stjerna. – L. : John Wiley & Sons, 2011. – 280 p.
14. Thompson J.L. *John Calvin and the daughters of Sarah: Women in regular and exceptional roles in the exegesis of Calvin, his predecessors and his contemporaries* / J.L. Thompson. – Genève : Librairie Droz, 1992. – 308 p.
15. Treu M. *Katharina von Bora, die Lutherin: Aufsätze anlässlich ihres 500. Geburtstages; Aufsätze zur Ausstellung "Lieber Herr Käthe" – Katharina von Bora, die Lutherin vom 25. März bis 14. November 1999 in der Lutherhalle Wittenberg. Vol. I.* / M. Treu. – Wittenberg : Stiftung Luthergedenkstätten, 1999. – 367 p.

#### References:

1. BAINTON, R.H. (1971) *Women of the Reformation in Germany and Italy*. Boston: Beacon Press.
2. CALVIN, J. (1856) *Commentaries on the epistles to Timothy, Titus, and Philemon*. Edinburgh: Printed for Calvin Translation Society.
3. CHAMBERS, H. (2006) *Violence, Culture and Identity: Essays on German and Austrian Literature, Politics and Society*. Bern: Peter Lang.

4. DENTIÈRE, M. (2007) *Epistle to Marguerite de Navarre and Preface to a Sermon by John Calvin*. Chicago: University of Chicago Press.
5. GRUMBACH, A. VON. (1995) The Account of a Christian woman of the Bavarian Nobility. In: Matheson P. *Argula Von Grumbach: A Woman's Voice in the Reformation*. Edinburgh: A&C Black, p. 72–91.
6. KARANT-NUNN, S.C., WIESNER-HANKS, M.E. (2003) *Luther on Women: A Sourcebook*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. MATHESON, P. (2013) *Argula von Grumbach (1492–1554/7): A Woman before Her Time*. Eugene: Wipf and Stock Publishers.
8. MATHESON, P. (1995) *Argula Von Grumbach: A Woman's Voice in the Reformation*. Edinburgh: A&C Black.
9. MORATA, O. (2007) *The Complete Writings of an Italian Heretic*. Chicago: University of Chicago Press.
10. MOSAPP, H. (2013) *Katharina von Bora – Der Morgenstern von Wittenberg: Das Leben der Frau Doktor Luther. Eine Biographie*. Hamburg: SEVERUS Verlag.
11. KOPPEN, L. (2017) *Katharina von Bora: Luthers Frau*. Paderborn: Books on Demand.
12. PLUMMER, M.E. (2013) *From Priest's Whore to Pastor's Wife: Clerical Marriage and the Process of Reform in the Early German Reformation*. London: Ashgate Publishing, Ltd.
13. STJERNA, K. (2011) *Women and the Reformation*. London: John Wiley & Sons.
14. THOMPSON, J. L. (1992) *John Calvin and the daughters of Sarah: Women in regular and exceptional roles in the exegesis of Calvin, his predecessors and his contemporaries*. Genève: Librairie Droz.
15. TREU, M. (1999) *Katharina von Bora, die Lutherin: Aufsätze anlässlich ihres 500. Geburtstages; Aufsätze zur Ausstellung "Lieber Herr Käthe" – Katharina von Bora, die Lutherin vom 25. März bis 14. November 1999 in der Lutherhalle Wittenberg*. Vol. I. Wittenberg: Stiftung Luthergedenkstätten.

Надійшла до редколегії 04.10.17

S. Kovbasiuk, PhD in History  
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

### CHANGING ROLES: CONSTRUCTION AND DECONSTRUCTION OF GENDER IN THE AGE OF REFORMATION

*This paper aims to explore construction and deconstruction of gender beliefs in the Age of Reformation, which made possible a change in established gender characteristics, so to say, a change of gender roles. The research rests as upon works of Martin Luther and Jean Calvin, leaders of the Reformation movement, so on treatises by women theologians (Argula von Grumbach, Marie Dentièrre, and Olympia Morata). We analysed adherence of main actors to the ideas stated in the narratives while exploring their personal life experience.*

*We came to conclusion that the Reformation epoch was really a time for a possible change of gender roles. Women, despite existing stereotypes, became theologians, teachers and biblical scholars. Nevertheless, this kind of scenario was still a rare case, an option for few women, which, thanks to own talents and favourable social situation, crossed established gender borders. It was the case of Argula von Grumbach, Marie Dentièrre, and Olympia Morata. In order to justify their not enough "womanish" role in course of the Reformation, women theologians had to deconstruct gender stereotypes in numerous pamphlets, public letters, dialogues, and treatises that opposed patristic, scholastic, humanistic and reformation traditions of distinguishing between masculine and feminine behaviour. The men reformers, in their turn, adhering in theory to patristic misogynistic views, frequently supported women reformers, though highlighting those cases of roles' exchanges as extraordinary ones, caused by the absence of men as main actors.*

**Key words:** Reformation, gender, Argula von Grumbach, Marie Dentièrre, Olympia Morata, Martin Luther, Jean Calvin.

УДК 94(477)"1991/2016"

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.135.4.04>

Д. Кругляк, асп.  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

### ТЕНДЕНЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ПРОЦЕСІ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ (КІНЕЦЬ 1980-Х – КІНЕЦЬ 1990-Х РР.)

*Розглянуто процес інституціоналізації місцевого самоврядування під час суспільно-політичних та економічних трансформацій перехідного періоду державного будівництва. Продемонстровано суть явища перехідного періоду, його витоки і вплив на життя суспільства та характер організації системи управління в державі. Увагу зосереджено на дослідженні тенденцій, що виникли у процесі становлення місцевого самоврядування за умов переходу від радянського тоталітаризму до постсоціалістичної моделі державності, як перехідного етапу до демократії. Розглянуто основні етапи нормативно-правового врегулювання ролі місцевого самоврядування в системі управління державою, а також специфіку прийняття Україною принципів Європейської хартії місцевого самоврядування, у зв'язку зі вступом до Ради Європи. Особливу увагу приділено впливу конституційної кризи та підписанню Конституційного договору між Президентом України і Верховною Радою України на розподіл повноважень у сфері місцевого самоврядування. Поручено питання можливості впливу короткотермінових тенденцій становлення місцевого самоврядування в Україні на появу негативних факторів довготермінової дії. Серед таких факторів виокремлюються нереалізованість економічного і культурного потенціалу областей та окремих громад, недовіра до центральної влади і сепаратизм.*

**Ключові слова:** місцеве самоврядування, перехідний період, постсоціалістична держава, сепаратизм.

Період суспільно-політичних, економічних та ідеологічних перетворень кінця 1980-х – кінця 1990-х рр. прийнято вважати перехідним, адже саме в цей час відбувалася зміна не тільки світоглядної парадигми українського суспільства, а й системні якісні та кількісні зміни інституційного та нормативного характеру. Зникали не просто органи державного управління чи громадського контролю, а руйнувалася вибудована десятиліттями ієрархія державного управління на чолі з КПРС, реорганізовувалися місцеві, регіональні та загальнодержавні інститути влади. На зміну їм неодмінно мали бути створені альтернативні органи взаємодії між гілками влади, між суспільством та державою, між приватним сектором й адміністраціями. Проте в умовах відсутності чіткого вектора розвитку та у процесі подолання наслідків радянського періоду української історії, у надзвичайно складних економічних умовах, процес передачі повноважень та обов'

язків новим інституціям незалежної України набув дещо складного і хаотичного характеру.

Відповідна ситуація простежувалась й у процесі побудови місцевого самоврядування, причому цей процес мав і свої характерні особливості, які будуть розглянуті далі.

Вивчення проблематики інституційного розвитку місцевого самоврядування під час перехідного періоду важливе тим, що саме ця ланка громадського адміністрування мала замінити базовий, а, отже, найпоширеніший щабель радянського управління, тобто, стати запорукою реалізації "права самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України" [9, ст. 140], згідно зі світовим і, зокрема, європейським досвідом. Однак саме через системну нереалізованість локальної демократії на перехідному етапі, ми досі маємо досить хитку систему розподілу і реалізації повноважень на місцях, проте це